

А. О. Двігун, Є. В. Борода, О. О. Левада

Інтелектуальний базис інноваційного розвитку сільських територій «старопромислових» регіонів України

Розглядаються проблеми розвитку сільських районів «старопромислових» регіонів України за відсутності необхідного інтелектуального капіталу для впровадження інновацій на прикладі Розівського району Запорізької області.

Ключові слова: передумови продовольчої кризи, модернізація економіки, інтелектуальний капітал, інноваційна діяльність..

Недосконалість інструментів регулювання економічної діяльності, вичерпання природних ресурсів, відсутність зв'язку науки з сільсько-господарським виробництвом є передумовою пошуку методів збалансованого розвитку на інноваційних засадах. Внаслідок посилення продовольчої кризи близько 800 млн. людей відчують гостру нестачу продуктів харчування. Чисельність населення планети перевищила позначку у 7 млрд. осіб, а за прогнозами ООН до 2030 р. може зрости до 8,5 млрд. осіб, що лише посилить гостроту продовольчої кризи [7].

Побудова інноваційної моделі економіки та інформаційного суспільства вимагає зусиль по створенню сприятливих умов для здійснення науково-технічної та інноваційної діяльності. Навіть країна, яка не має достатніх матеріальних і фінансових ресурсів, може досягти високих темпів зростання та технологічного прориву за рахунок використання інтелектуального потенціалу нації й «людського капіталу». Ці твердження вкрай актуальні для сучасної України.

Як свідчить світовий досвід, формування інноваційної системи неможливо без активної участі держави. Базисом інноваційного розвитку є інтелектуальний капітал, який формується з наступних джерел: освіта, наука, охорона здоров'я, інформаційне обслуговування, культура та мистецтво. У свою чергу, інтелектуальний капітал складається з наступних компонентів: людський капітал – капітал у формі інтелектуальних здібностей, практичних навичок і психо-емоційних особливостей, отриманих в процесі освіти та практичної діяльності людини; соціальний капітал – зв'язки між людьми і залежні від них норми довіри та поведінки, які

© А. О. Двігун, Є. В. Борода, О. О. Левада, 2013.

створюють механізм соціальної взаємодії; організаційний капітал – технічне та програмне забезпечення, бази даних, процедури, системи, патенти, товарні знаки, організаційна структура, об’єкти інтелектуальної власності, інформаційно-аналітичні системи обліку та аналізу, які містять накопичені знання, результати досліджень, тобто все, що дозволяє людині реалізовувати свій виробничий потенціал.

На посттрансформаційному етапі важливою є реалізація державної аграрної політики, спрямованої на ефективне управління в галузі сільськогосподарського виробництва та землекористування, підтримку аграрного виробництва, стимулювання інтеграційних процесів в виробництві, переробці та продажу сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, формування передумов збереження та комплексного розвитку сільських територій і на основі підприємницьких ініціатив. Саме цей сектор залишається не достатньо розвиненим. Зважаючи, що аграрно-промисловий комплекс (АПК) є основою зміцнення конкурентних позицій держави на світових ринках, особливої уваги потребує впровадження новітніх інноваційних технологій на основі нагромадження інтелектуального капіталу.

Метою статті є обґрунтування пріоритетних напрямів використання інтелектуального капіталу для соціально-економічного розвитку сільських територій в сучасній економіці, базованій на інформації та знаннях.

Сільське господарство – це особлива сфера виробництва, в якій основним засобом виробництва виступають земельні ресурси, засіб і предмет праці. Загострення світової продовольчої кризи та негативні прогнози тенденцій подальшої цінової динаміки на світовому ринку агропродукції актуалізують невирішені проблеми розвитку вітчизняного агропромислового комплексу переважно екстенсивним ресурсовитратним шляхом. Ситуацію загострюють періодичне адміністративне втручання держави в функціонування аграрного сектора та незавершеність реформування земельного ринку. Сприятливі природно-кліматичні умови для вирощування переважної більшості сільськогосподарських культур і людський потенціал дозволяли Україні не лише забезпечити власну продовольчу безпеку, а й стати активними «гравцем» на світовому ринку сільськогосподарської продукції. Відтак необхідно прискорити процеси реформування аграрного сектора на основі модернізації механізму розвитку підприємницької діяльності на селі; впровадження інноваційних технологій у виробництво; забезпечення дохідності товаровиробників, а також розбудови соціальної інфраструктури від традиційного до інноваційного типу розвитку.

Вивченням інноваційних процесів в економіці займалися Б. Данилишин, С. Дорогунцов, В. Міщенко, Л. Ганущак, В. Верба, А. Гречан, В. Мельник та ін. Питанням стану і перспектив розвитку агропромислового комплексу присвячено праці провідних вітчизняних вчених О. Амосова, В. Амбросова, В. Борисової, М. Гладія, М. Дем'яненка, В. Дмитрука, М. Зубця, М. Кузубова, А. Лисецького, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, Г. Мостового, Б. Панасюка, Ж. Поплавської, С. Постнікова, П. Саблука, З. Смаль, В. Юрчишина та інших.

Актуальність наукових публікацій обумовлена існуючими проблемами і перспективами розвитку агропромислового комплексу країни на основі інноваційного підприємництва в умовах погіршення екологічної ситуації та необхідністю реалізації програми розвитку депресивних територій України з використанням сучасних форм активізації АПК (кластери, кооперативи, державно-приватне партнерство, соціальне підприємництво).

Аграрні інновації істотно відрізняються від інновацій в інших галузях економіки внаслідок залежності від природної зони та клімату, тривалості процесу розробки інновації, дослідження живих організмів та ролі наукових досліджень. Оскільки такі дослідження потребують ґрунтовних знань, часу та відповідної кадрової бази, вони проводяться переважно у науково-дослідних установах. Як наслідок, на перший план виходить організація оперативного трансферу технологій в сільськогосподарське виробництво, що потребує відповідного інтелектуального капіталу. Розробка агроінновацій має регіональний характер, оскільки об'єкт інноваційної діяльності повинен відповідати нагальним особливостям природних та кліматичних умов. Очевидно, що формування та розвиток інтелектуального капіталу у кожному регіоні відрізняється, тому необхідне створення у кожному переважно аграрному регіоні філіалів науково-дослідницьких інститутів відповідної тематики, орієнтованих на збереження довкілля та природних ресурсів.

До вагомих бар'єрів активізації інноваційної діяльності відносять переважно перешкоди пов'язані з формуванням інтелектуального капіталу: недостатня чисельність кваліфікованого персоналу, нестача технологічної та ринкової інформації, нерозвиненість інноваційної інфраструктури [6, с. 459]. Особливо необхідно заохотити молодих спеціалістів, після закінчення аграрних навчальних закладів, повернутися до сільських поселень та забезпечити їм можливість використати отримані знання для провадження інновацій.

Одним з основних параметрів національного або регіонального інноваційного розвитку є рівень фінансування наукових та науково-технічних робіт, першого етапу інноваційного процесу. За оцінкою О. О. Руснака, в Україні за останні десять років фінансування наукових досліджень у сільському господарстві зменшилось майже в десять разів, а виділення коштів на матеріально-технічне забезпечення – у сто разів [1, с. 12]. «Державною цільовою програмою розвитку українського села до 2015 року» передбачається фінансування розвитку матеріально-технічної бази наукових установ агропромислового комплексу в щорічних обсягах не менше 6% вартості основних засобів, при зростанні фінансування наукових розробок у 2008–2015 рр. з 577,5 до 3465,4 млн. грн. [2].

Для впровадження інновацій необхідна наявність сформованого інтелектуального базису. Відповідно сам інтелектуальний базис може нормально формуватися, якщо в державі (регіоні) проводиться ефективна соціальна політика, яка забезпечує соціальну безпеку населення. Основними елементами соціальної безпеки, які найбільше впливають на формування інтелектуального базису є: демографічні показники, охорона здоров'я, освіта, зайнятість, матеріальне забезпечення населення, низька соціальна напруга та ін. [8, с. 126]. Щодо демографічної ситуації, чисельність населення постійно зменшується, хоча темпи скорочення сповільнюються. На 1 жовтні 2013 р. населення України складало 45455,0 тис. осіб (87,7 % до 1990 р.) [3]. За останні роки значно погіршився стан здоров'я населення України. Активний туберкульоз набуває масштабів епідемії, зростає обсяг споживання алкогольних напоїв (зловживає алкоголем біля 20 % населення!), палить біля 36 % населення, [9; 5, с. 7-8]. Що стосується сфери освіти, то скорочується кількість загальноосвітніх навчальних закладів, зменшився набір студентів, зростає кількість населення без початкової загальної освіти та, навіть, неписьменних. Зростає заборгованість із виплати заробітної плати. Рівень злочинності вже перевищує вдвічі порогове значення цього показника (1136 проти 500 на 100 тис. мешканців у 2011 році). На жаль, у більшості сільських районів ці індикатори соціальної безпеки мають ще більш критичні показники. Тому їх відносять до депресивних територій. Звичайно неможливо впроваджувати інновації, якщо людина не відчуває себе соціально захищеною. Тому вирішення питання розвитку інноваційної економіки потребує комплексного підходу: соціальний захист людини –

формування інтелектуального потенціалу – розвиток інтелектуального капіталу – інноваційний розвиток економіки.

Особливої уваги потребують депресивні території під якими розуміють регіон чи його частину (район, місто), рівень розвитку якого за показниками є найнижчим серед подібних територій. Території надається статус депресивної з метою створення правових, економічних та організаційних засад для прийняття органами державної влади та органами місцевого самоврядування особливих заходів стимулювання розвитку. За Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів», депресивним може бути визнано [4]:

- регіон, в якому протягом останніх п'яти років середній показник обсягу валового регіонального продукту (до 2004 року – обсягу валової доданої вартості) на одну особу є найнижчим;
- промисловий район, в якому протягом останніх трьох років рівень зареєстрованого безробіття та частка зайнятих у промисловості є значно вищими, а обсяг реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) на одну особу та рівень середньомісячної заробітної плати є значно нижчими за відповідні середні показники розвитку територій цієї групи;
- сільський район, в якому протягом останніх трьох років щільність сільського населення, коефіцієнт природного приросту населення, рівень середньомісячної заробітної плати та обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції (робіт, послуг) на одну особу є значно нижчими, а частка зайнятих у сільському господарстві є значно вищою за відповідні середні показники розвитку територій цієї групи;
- місто обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення, в якому протягом останніх трьох років рівень зареєстрованого, зокрема довготривалого, безробіття є значно вищим, а рівень середньомісячної заробітної плати є значно нижчим за відповідні середні показники розвитку територій цієї групи.

Для стимулювання розвитку депресивних територій передбачається здійснення заходів державної підтримки, у тому числі фінансової, малим підприємствам; сприяння формуванню бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів; інноваційних та консалтингових центрів, венчурних фондів тощо; спрямування міжнародної технічної допомоги на розв'язання актуальних соціально-економічних та екологічних проблем; стимулювання зайнятості населення, забезпечення фінансування

програм перекваліфікації та професійного розвитку трудових ресурсів, трудової міграції, удосконалення соціальної сфери, зокрема житлового будівництва, охорони здоров'я та охорони довкілля.

Детальніше зупинимося на розгляді однієї із депресивних сільських територій Запорізької області (Розівського району), який утворено 26 червня 1992 р. відповідно до Постанови Верховної Ради України від 26.06.1992 № 2505-ХІІ «Про утворення Розівського району Запорізької області». Загальна площа району складає 610 кв. км. Широке заселення території започаткували німецькі колоністи-менноніти наприкінці ХVІІІ ст.

В агропромисловому комплексі виділимо такі найбільш вразливі явища і процеси даної підгалузі: зменшення кількості поголів'я худоби; зниження якості посівних зернових культур, що призводить до зменшення врожайності; невиконання зобов'язань з боку сортувальних станцій, щодо впровадження заходів по утриманню посівних матеріалів у ліквідному стані; відтік фінансів району закордон на придбання добрива та якісного посівного матеріалу.

Потребує уваги й система розподілу земельних ресурсів. За період 2010-2012 рр. спостерігається порушення технологічних вимог посіву родючих земель, експлуатації виснажених угідь, фізично нездатних до досягнення високих показників врожайності. Регуляторні дії місцевих органів державного управління сприяють не довгостроковій орієнтації, а отриманню прибутку у коротко – та середньостроковому плановому горизонті. Це призводить до виснаження сільськогосподарських угідь і зменшення їх продуктивності. Звернемо увагу, що на території Розівського району відсутнє забезпечення населення водою та системи зрошування, при засушливому кліматі та географічній віддаленості від річкових джерел.

Головною метою стратегії розвитку Розівського району доцільно визначити формування конкурентоспроможного аграрно-промислового комплексу, зростання як кількісних, так і якісних показників за рахунок інвестицій, підвищення урожайності, збільшення обсягів використання елітного зерна та новітніх агротехнологій, збільшення росту поголів'я худоби та птиці, а також підвищення її продуктивності через оновлення молочного та м'ясного стада, створення умов якісної відгодівлі. В аграрному секторі на 2013 р. визначені такі стратегічні напрями: у рослинництві – виробництво зерна, технічних культур, картоплі, у тваринництві – виробництво м'яса яловичини і молочне скотарство.

Необхідні для виконання основні заходи розвитку галузі на 2013 р. включають: у рослинництві – інтенсифікація ведення галузі землеробства через впровадження сучасних технологій обробітку ґрунту, отримання зростання валового виробництва основних зернових культур та овочів за рахунок оптимізації структури посівних площ, впровадження сучасних сортів та гібридів, покращення насінництва, зокрема, пшениці озимої (Золотоколоса, Зимоярка, Фаворитка, Колос Миронівщини) та картоплі (Вінетта, Преста, Лаура), освоєння ресурсощадних технологій, перехід на ландшафтні енерго- й ресурсозберігаючі технології, поєднання в сівознах різноглибинні полицеві та безпологи оранки.

Забезпечення стабілізації розвитку тваринництва і птахівництва через розробку та впровадження обласної Програми розвитку молочного скотарства на базі перспективних особистих селянських господарств, закупівля племінних (генетичних) ресурсів.

Безперечно в усіх областях України, які мають депресивні території потенціал для розвитку АПК існує. За використанням можливостей агропромислового комплексу Запорізьку область можна розглядати як одну з лідируючих. Однією з проблем є відсутність: інновацій в оновлення матеріально-технічної бази, зацікавлення як приватного бізнесу, так і держави, відповідальності за наслідки в сфері екології. Постає загроза не тільки продовольчій безпеці, але й економічній безпеці країни. Країна стає не конкурентоздатною на міжнародному ринку. Відсутність контролю за якістю та належної стандартизації мінімізують кількість торговельних партнерів.

З огляду на ситуацію, яка склалася в регіоні можна зробити висновок, щодо потенціалу ресурсів та можливостей, але відсутності обґрунтувань розвитку. Спостерігається негативна тенденція – «відірваність» науки від виробничої сфери. Професійна підготовка знаходиться на недостатньому рівні. Відбувається «старіння» та «вимирання» сільських поселень, молодь не зацікавлена залишатися в селі через відсутність належної інфраструктури, заробітної плати та можливостей для розвитку.

Для розвитку АПК раціонально доцільним є створення кооперативних форм сільського господарства, реалізація кластерів та державно-приватного партнерства. Ці форми забезпечать конкурентні можливості, захист від цінових кон'юнктурних коливань. Для розвитку депресивних сільських районів першочерговим є розроблення антидепресивних програм соціально-економічного розвитку на основі забезпечення інтелектуальним капіталом та розробки інноваційного пакету.

Список використаних джерел

1. Руснак П. П. Активізація інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві / П. П. Руснак, О. О. Чередніченко // Економіка АПК: Міжнародний науково-виробничий журнал. – 2007. – №3. – С. 10-16.
2. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 року № 1158. – Режим доступу : <http://www.minagro.gov.ua>.
3. Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
4. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08 вересня 2005 р. № 2850-IV. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/annot/2850-15>.
5. Менон Р. Основні причини високого рівня смертності в Україні / Р. Менон, Б. Фрогнер. – К. : Версо, 2010. – 60 с.
6. Новікова О. С. Механізм впровадження інновацій у сільському господарстві на засадах сталого розвитку / О. С. Новікова ; Національний лісотехнічний університет України // Науковий вісник. – 2005. – Вип. 15.6. – С. 458-462.
7. Обзор прогнозов ООН по численности населения мира (World Population Prospects: The 2012 Revision). – Режим доступу : <http://opec.ru/1560872.html>.
8. Палій Н. С. Система діагностики соціальної безпеки / Н. С. Палій // Торгівля і ринок : [зб. наук. праць]. – 2009. – № 28. – Т. 1. – С. 121-129.
9. Фещенко Ю. І. Туберкульоз в Україні: сучасний стан проблеми та перспективи розвитку / Ю. І. Фещенко, С. О. Черенько // Здоров'я України. – 2011. – Квітень. – С. 8-9.

Двигун А.А., Борода Е.В., Левада Е.О. Інтелектуальний базис інноваційного розвитку сільських територій «старопромислових» регіонів України.

Рассматриваются проблемы развития сельских территорий «старо-промышленных» регионов Украины при отсутствии достаточных объемов интеллектуального капитала для внедрения инноваций. В качестве примера, рассматривается Розовский район Запорожской области
Ключевые слова: продовольственный кризис, модернизация экономики, интеллектуальный капитал, инновационная деятельность.

Dvignun A.O., Boroda Y.V., Levada O.O. Intellectual basis of an innovation development of rural areas of the «old-industrial» regions in Ukraine.

This paper reviews problems of rural areas in «old-industrial» regions of Ukraine due to sufficient ranges of intellectual capital which is essential for inculcation innovations. Rosovka district of Zaporizhzhia region is reviewed as an instance.
Keywords: prerequisites food crisis, modernization of economics, intellectual capital, innovative activity.